

Dlouhodobé příčiny globální ekonomické krize a možnosti jejich eliminace

► Ing. Miloš Pick, CSc. » externí spolupracovník Makroekonomického oddělení
Českomoravské konfederace odborových svazů¹

* 1. Dlouhodobé příčiny krize

1.1 Oslabování konkurenceschopnosti a nízká míra úspor v USA

Globální ekonomická krize byla vyvolána vnitřními i vnějšími příčinami.² Na jedné straně se v USA zpomaluje růst hlavního dlouhodobého faktoru konkurenceschopnosti, produktivity práce. Zatímco po příchodu znalostní ekonomiky, od druhé poloviny devadesátých let, se po dobu jednoho desetiletí zdvojnásobil růst produktivity asi na 2 procenta ročně, v posledních letech opět spadl asi na 1 procento ročně jako předtím od osmdesátých let (Maddison, 1995), a je tedy opět nejnižší za posledních téměř 140 let v protikladu k úspěšnému vývoji ve Švédsku, představiteli znalostně sociálního státu, které dosahuje 2 procent ročně. Jestliže v poválečném období byla v USA úroveň produktivity dvojnásobná proti vyspělému jádru Evropy, dnes tento předstih směřuje pod desetinu.

Také Světová ročenka konkurenceschopnosti (IMD, 2007) ukazuje oslabení předstihu USA zejména vůči Skandinávii. Na základě vícekritériálního hodnocení (podle 246 kritérií – tedy nejen kvalitativních, hodnocených 3,7 tisíci hodnotiteli

v 55 zemích) dává na první místa v pořadí celkové konkurenceschopnosti USA a Skandinávii (USA na 1. místo, Dánsko na 5. a Švédsko na 9. místo), Německo na 16. místo.

V návaznosti na své dosavadní analýzy výkonnosti modelů evropského sociálního státu v soutěži s USA (Pick, 2006) soudím, že hlavní příčinou je oslabování předstihu USA v rozvíjení kvalitativních faktorů produktivity, založených na znalostech. Potvrzuje to i v průběhu této dekády klesající podíl sofistikovaných (vysoce a výše středně technologicky náročných) produktů na vývozu.

Prolínají se zde dvojí tendence. Z jedné strany vývoz technologicky nejnáročnějších produktů patrně naráží na své současné meze. V USA pokles jejich vysokého podílu není však plně vyrovnan vzestupem další skupiny, a to i pro nízký vývoz – dokonce čistý dovoz – automobilů. V dalších srovnávaných modelech jejich podíl v obou těchto skupinách stagnuje. Na druhé straně všechny srovnávané modely využívají defenzivní cesty snižování podílu nejnižší skupiny vymísťováním (outsourcingem) jednoduchých výrob do méně vyspělých zemí s levnou prací.

V sofistikovanosti produktů – v souhrnu obou nejvyšších skupin – oslabuje předstih USA natolik,

¹ Autor článku děkuje E. Klvačové, L. Kružikovi, M. Myantovi, J. Navrátilovi, I. Švihlíkové, O. Turkovi, J. Ungermanovi a R. Vintrové za připomínky k textu.

² Tato analýza se zaměřuje na zrání krize do roku 2007, protože od roku 2008 začínajícím propuknutím krize došlo ke zlomu proti dosavadnímu vývoji, který musí být analyzován samostatně. Výsledky za léta 2008–2009 přitom naznačují, že hlavní příčina krize, nedostatečná konkurenceschopnost USA, přetrvává. Od krize se odpoutávají jen velké rozvojové země, zejména skupina BRIC.

že jsou zejména vyspělými zeměmi EU předstihovány v docilovaných cenových hladinách (včetně vývozu) – Německem o více než 20 % a Švédskem o více než 30 %.

Z dostupných pramenů lze předpokládat, že jednou z hlavních příčin oslabování předstihu USA v rozvíjení znalostních faktorů produktivity je – spolu s vědou a výzkumem – zejména vzdělávání (tabulka 3).

Čistě tržní USA i sociálně znalostní Švédsko mají proti oslabenému sociálnímu státu Německa a většině ostatních vyspělých zemí podstatně vyšší výdaje na vzdělávání, v tom zejména na terciární vzdělávání. To jim umožňuje dosahovat mnohem vyšší míry tohoto vzdělávání u nastupující generace i jeho vyšší průměrné kvality. Tato průměrná kvalita je však v USA patrně trhem mnohem více diferencována a to je pro její účinnost rozhodující.

Přestože USA byly první v rozvíjení informační a znalostní ekonomiky, jejich čistě tržní cesta, založená i v terciárním vzdělávání na jeho financování ze dvou třetin ze soukromých zdrojů, je méně účinná než solidární cesta, založená na financování vzdělávání téměř výlučně z veřejných zdrojů. Placení školného představuje sociální síto v přístupu mozků ke vzdělání. Kromě toho, převážně potřebné vzdělávání má za fasádou prestižních elitních univerzit hluboce diferencovanou kvalitu ostatních škol.

USA jednak oslabují svůj předstih v kvalitativní konkurenceschopnosti vůči vyspělým zemím, jako jsou zejména státy Skandinávie, které si solidární cestou úspěšně osvojují znalostní faktory produktivity, a přitom zdaleka ještě nedosáhly cenové, respektive nákladové konkurenceschopnosti rozvojových zemí, které jdou cestou násobně levnější práce, jako například Čína.

Z druhé strany je kurz amerického dolaru „tažen“ vysokým přílivem zahraničních investic, „nasávaných“ dlouhodobě extrémně nízkou mírou hrubých domácích úspor (včetně odpisů), v tom výrazně i čistých úspor domácností. Ta v poválečném období přesahovala 10 procent HDP, od osmdesátých let do devadesátých let se postupně snížila.

Tabulka č. 1 » Výkonnost hospodářských a sociálních modelů »

	1991–1995				1996–2000				2001–2004				2005–2007			
	USA	Eurozóna	Německo	Švédsko	USA	Eurozóna	Německo	Švédsko	USA	Eurozóna	Německo	Švédsko	USA	Eurozóna	Německo	Švédsko
Roční růst HDP (%)	2,5	1,6	2,2	0,8	4,1	2,7	2,0	3,2	2,3	1,4	0,7	2,0	2,7	2,4	2,1	3,4
Roční růst produktivity práce (%)	1,4	1,8	2,2	3,0	2,0	1,2	1,1	2,5	1,9	0,6	0,9	1,6	1,1	1,3	1,6	2,0
Složená daňová kvóta (% HDP)	27,3	:	37,7	47,4	29,1	:	36,9	50,8	26,7	:	35,6	48,7	27,7 ¹⁾	:	35,2 ²⁾	49,3 ²⁾
Saldo veřejných rozpočtů (% HDP)	-5,1	-5,0	-3,0	-7,3	1,6	-2,1	-1,7	1,2	-3,5	-2,5	-3,6	1,0	-2,7	1,5	-1,7	2,8
Saldo běžného účtu (% HDP)	-0,8	:	-0,9	-0,1	-2,4	:	-0,5	4,1	-4,6	0,8	2,5	5,7	-5,6	0,0	6,4	7,7

¹⁾ USA jako reprezentant čistě tržního (anglosaského) modelu, Německo jako reprezentant (oslabeného) sociálního státu, Švédsko jako reprezentant znalostně sociálního (skandinávského) státu

²⁾ 2005–2006

Pramen: Evropská komise: Economic Forecast, Autumn 2005; Evropská komise: Economic Forecast, Autumn 2008

{4/8}

→ **Tabulka č. 2 » Technologická náročnost vývozu (v % vývozu země)**

Technologická náročnost vývozu	2001–2004			2005–2006		
	USA	Německo	Švédsko	USA	Německo	Švédsko
Vysoká	36,2	19,6	22,0	34,2	19,7	21,8
Vyšší střední	38,8	51,9	36,7	40,1	52,7	36,7
Vysoká a vyšší střední celkem	75,1	71,5	58,7	74,3	72,4	58,5
Nižší střední	11,0	14,9	19,5	12,5	14,6	22,7
Nízká	13,9	13,6	21,8	13,2	13,0	18,8

Pramen: OECD: Stat Extracts, 2008

Přestože USA byly první v rozvíjení informační a znalostní ekonomiky, jejich čistě tržní cesta, založená i v terciárním vzdělávání na jeho financování ze dvou třetin ze soukromých zdrojů, je méně účinná než solidární cesta, založená na financování vzdělávání téměř výlučně z veřejných zdrojů. Placení školného představuje sociální síto v přístupu mozků ke vzdělání. Kromě toho, převážně potržněné vzdělávání má za fasádou prestižních elitních univerzit hluboce diferencovanou kvalitu ostatních škol.

Tabulka č. 3 » Ukazatele vzdělávání podle hospodářských a sociálních modelů

		1995			2000			2004		
		USA	Německo	Švédsko	USA	Německo	Švédsko	USA	Německo	Švédsko
Absolventi terciárního vzdělávání ¹⁾		42	27	:	42	29	32	42	29	39
Hodnocení terciárního vzdělávání ²⁾		:	:	:	:	:	:	6,3 ³⁾	6,0 ³⁾	6,1 ³⁾
Výdaje na vzdělávání (v % HDP)	Celkové úhrnem	:	:	:	:	:	:	7,4	5,2	6,7
	Terciární veřejné	:	:	:	:	:	:	1,0	1,0	1,6
	Terciární soukromé	:	:	:	:	:	:	1,9	0,1	0,2
	Terciární úhrnem	2,7	1,1	1,6	2,7	1,0	1,6	2,9	1,1	1,8

¹⁾ V % věkové skupiny 25–34letých

²⁾ V bodech, uplatnění znalostí v podnicích na desetibodové škále podle IMD World Competitiveness Yearbook 2007

³⁾ 2007

Pramen: OECD: Education at a Glance, 2007; IMD World Competitiveness Yearbook 2007

la na polovinu a od roku 2005 byla dokonce záporná (tabulka 4), a to poprvé od Velké krize třicátých let (Švihlíková, 2008).

Soudím, že je to důsledek zpomalování růstu reálné mzdy v souvislosti se zpomalováním růstu produktivity i s konkurencí zemí s levnou prací, ale i kapitálového spoření na důchod, což vytěsňuje jiné úspory a vede naopak k vysokému zadlužování obyvatelstva, a to především na hypoteční bydlení a na vzdělávání. To je patrně odvrácená tvář potržňování veřejných služeb. Růst ekonomiky při nízkém růstu produktivity a nízkých úsporách byl stále více udržován zadlužováním v zahraničí, a to z velké míry u rozvojových zemí, v tom asi z poloviny u Číny.

Podle soudobých teoretických i analytických poznatků by každá z obou uvedených příčin – nedostatečná konkurenceschopnost a nízká míra úspor – sama o sobě stačila ke způsobení setrvalé nerovnováhy běžného účtu platební bilance. Souběh obou těchto příčin však navíc vytváří „zámek“ proti překonání této nerovnováhy – přetahují se o kurz amerického dolaru. První příčina jej tlačuje a druhá jej naopak vytahuje a nepustí jej až na rovnovážnou úroveň. V těchto podmínkách trhem vytvářený (tzv. plovoucí) kurz není ani konkurenceschopný (neposkytuje dostatečnou ochranu nedostatečně konkurenceschopné produktivitě), ani rovnováhotvorný, a naopak vytváří setrvalé rostoucí schodky běžného účtu.

1.2 Nerovnováhy vyvolané liberalizací mezinárodního obchodu

K tomu přistupuje vnější a ještě pevnější „zámek“, soudobá nevyvážená, neoliberální, nekoloniální liberalizace světového obchodu. Podle Washingtonské doktríny nutí i nejméně vyspělé rozvojové země k předčasné liberalizaci jejich zahraničního obchodu. V devatenáctém století industrializaci kontinentální Evropy a USA proti tehdejšímu stoteému předstihu anglické průmyslové revoluce a obdobně po druhé světové válce „doháněcí“ industrializaci asijských tygrů ochránila individuali-

Tabulka č. 4 » Investice, spotřeba a úspory hospodářských a sociálních modelů

	1991–1995				1996–2000				2001–2004				2005–2007			
	USA	Eurozóna	Německo	Švédsko	USA	Eurozóna	Německo	Švédsko	USA	Eurozóna	Německo	Švédsko	USA	Eurozóna	Německo	Švédsko
Roční růst investic (%)	4,2	0,0	1,9	-4,1	8,2	-4,3	2,4	5,1	1,3	0,4	-2,7	0,1	1,8	4,4	4,3	8,1
Roční růst spotřeby domácností (%)	2,6	1,5	2,4	-0,2	4,4	2,6	1,8	3,2	3,0	1,3	0,5	1,3	2,9	1,7	0,5	2,8
Hrubé úspory (% HDP)	16,3	21,3	21,0	21,3	17,3	21,8	20,6	22,6	14,9	21,0	19,2	22,4	13,6	21,7	24,0	26,1
Úspory domácností ¹⁾ (% HDP)	6,0	:	12,0	9,7	3,3	:	8,8	4,9	2,1	:	10,0	8,8	0,6 ²⁾	:	10,6	7,4

¹⁾ Podle národních účtů příjmů (NIPAs)

²⁾ Podle účtů majetku (FFAs) činily -0,5 % HDP

Pramen: BEA, USA, 2008; Evropská komise: Economic Forecast, Autunn 2005; Evropská komise: Economic Forecast, Autunn 2008

→ zovaná tradiční celní a necelní ochrana. Pokud průměrná mzda těchto zemí zaostávala úměrně průměrnému zaostávání produktivity, byly průměrné výroby cenově konkurenceschopné při kurzu měny blízkém paritě kupní síly a ty podprůměrné byly ochraňovány uvedenou individualizovanou ochranou. Washingtonská doktrína však nabízí nevyspělým zemím plošnou ochranu jejich rozvojové fáze jen tzv. „konkurenčním“, státem řízeným, extrémně nízkým kurzem jejich měny. Nutí je tím k mnohem hlubšímu podbízení levnou prací, neboť kurz je stanoven úměrně zaostávání produktivity jejich nehlouběji zaostávajících, teprve osvojovaných, zpravidla složitějších výrob. Např. Čína má dosud kurz své měny i k oslabenému americkému dolaru méně než poloviční, než by odpovídalo paritě kupní síly její měny.³

Toto podbízení je pro ni velice nákladné – vlastně tím subvencuje vyspělejší země v rozsahu asi 18 procent svého hrubého domácího produktu, zatímco vyspělé země neplní ani svůj závazek podporovat rozvojové země příspěvkem ve výši 0,7 procenta svého HDP. Marxův pojem vykořisťování, odvozený ze vztahu mezi kapitálem a prací v podmínkách kapitalismu devatenáctého století, se v éře neoliberálně deformované globalizace přenáší také a především do vztahu mezi vyspělými (bohatými) a rozvojovými (chudými) zeměmi.

Navzdory tlaku USA však Čína, pokud by se nevrátila k individualizované celní a necelní ochraně, nemůže výrazně zpevnit kurz své měny, protože by ztratil tuto svou ochrannou úlohu. Ten však ztrácí naopak svou původní rovnováhotvornou úlohu a setrvale vytváří vysoký vývozní přebytek běžného účtu Číny, který v roce 2007 dosáhl 11 procent jejího HDP a z velké části je dosahován právě vůči USA.

Uprostřed mezi oběma těmito póly jsou vyspělé země, konkurující USA kvalitativně, jako je vyspělé jádro EU, a zejména její hlavní exportér, Německo. Vůči USA má vysoké vývozní přebytky obdobně jako Čína a vůči rozvojovým zemím, jako je Čína, vysoké schodky, obdobně jako USA. V podobném postavení je i další hlavní exportér, Japonsko. Dalším „mezistupněm“ jsou např. nové, „levnější“ členské země EU – včetně České republiky, které mají vysoké exportní přebytky vůči vyspělým zemím EU a vysoké schodky vůči rozvojovým zemím, jako je Čína.

Teorie i politika tyto skutečnosti vykládají protichůdně. USA tyto své schodky vydávaly za dobrodiní pro ostatní svět, kterému se tím dostávalo možnosti setrvale vytvářet zde své vývozní přebytky. To by však pro něj byly výhodné investice, jen kdyby byly výnosnější než jejich umístění v domácnosti ekonomice či jinde. Výtěžek těchto investic je však umrtvován v nadměrných devizových, převážně dolarových rezervách těchto exportních zemí. Např. jen rezervy Číny, kolem 2 bilionů amerických dolarů, představují více než čtvrtinu světových rezerv a až osminásobně přesahují „normu“, doporučující pokrýt jimi 3–4 měsíční dovoz. Jejich hlavní, dolarová složka se znehodnocuje s jeho kurzem. To vše svědčí spíše naopak o tom, že USA žily „nad poměry“ na úkor exportních zemí.

Tento stav je již neudržitelný. Mohl by vyústit, na rozdíl od dosavadní povlovné, ve skokovou ztrátu postavení amerického dolaru jako světové rezervní měny s ještě mnohem hlubšími turbulencemi globální ekonomiky. Přitom právě privilegované postavení amerického dolaru jako světové rezervní měny i jako měny, v níž jsou vyjadřovány ceny komodit, počínaje ropou a plynem, je – spolu se silnými spekulacními vlivy na finančních trzích – další vý-

³ Uvedená individualizovaná ochrana je méně nákladná, nese však riziko subjektivismu, a tedy i motivace k „zlenivění“, pokud není přizpůsobována možností dohánění. Plošná ochrana směnným kurzem je mnohem nákladnější, ale dává rovnou šanci, avšak diskriminuje zaostávající země tak, že následně ohrožuje konkurenceschopnost vyspělých zemí. Liberální klasické požadovali diskriminaci tehdy zaostávajících zemí ještě jednostranněji. Odmítali jim umožnit individualizovaný protekcionismus, aniž by jim nabídli plošnou ochranu „konkurenceschopným“ kurzem měny, jak to umožňují neoliberálové. Byl to vlastně protekcionismus naruby ke konzervování předstihu Anglie. Hlavní postava, Adam Smith, toho využíval vědomě. Hlásal liberalizaci jen na tržích zboží, ale v námořní dopravě, kde Anglie tehdy předstih neměla, požadoval přepravu jen anglickými loděmi (Reich, 1991).

znamnou příčinou, která táhne kurz USD nad rovnovážnou úroveň. Je to začarovaný kruh. Nadhodnocený americký dolar vede k uvedeným neudržitelným nerovnováhám, ale jeho rychlý pád na rovnovážnou úroveň by patrně byl posledním spouštěčem skokového, tvrdého přistání při ztrátě uvedeného privilegovaného postavení amerického dolaru.

Je ironií osudu, že tento vývoj zkolaboval v nejvyspělejší zemi, která z něj těžila, a nikoli ve velkých rozvojových zemích, které na něj doplácely. Bylo to umožněno jejich velikostí, neboť i při plné

2.1 Soupeření konkurence kvalitativní s konkurencí levnou prací

Budeme analyzovat z jedné strany, zda a jak konkurenceschopnost země souhrnně odráží cenové hladiny, vyjádřené poměrem parity kupní síly měny k jejímu směnnému kurzu, a z druhé strany, zda a jak jsou tyto cenové hladiny závislé na ekonomické výkonnosti země (HDP na obyvatele), respektive na úrovni produktivity, která je jejím dlouhodobým základem. Tuto závislost uznává li-

Privilegované postavení amerického dolaru jako světové rezervní měny i jako měny, v níž jsou vyjadřovány ceny komodit, počínaje ropou a plynem, je — spolu se silnými spekulativními vlivy na finančních trzích — významnou příčinou, která táhne kurz USD nad rovnovážnou úroveň. Je to začarovaný kruh. Nadhodnocený americký dolar vede k neudržitelným nerovnováhám, ale jeho rychlý pád na rovnovážnou úroveň by patrně byl posledním spouštěčem skokového, tvrdého přistání při ztrátě privilegovaného postavení amerického dolaru.

liberalizaci zahraničního obchodu mají jeho podíl na HDP poměrně nízký — v Číně export představuje v poměru k HDP jen asi třetinu. V některých malých liberalizovaných rozvojových zemích je míra otevřenosti a důsledků cenového podbízení mnohem vyšší a přispívá k jejich kruté chudobě, vyvolané i cenovým podbízením potravin vyspělými zeměmi a vysokými cenami komodit včetně ropy. Patří k zemím, kde v důsledku extrémní chudoby ročně umírá 18 milionů lidí (Pogge, 2002; WHO, 2004; Hrubec, 2008).

2. Zobecnění hlavních tendencí ve světové ekonomice

Pokusme se testovat a zobecnit hlavní uvedené tendence, soupeření konkurence kvalitativní, znalostní s konkurencí levnou prací, vliv vzdělávání na kvalitativní konkurenceschopnost a v tom vliv terciárního vzdělávání, a to korelační a regresní analýzou (neváženou velikostí jednotlivých zemí).

teratura i teorie (Balassa-Samuelson) a pokusíme se jít hlouběji.

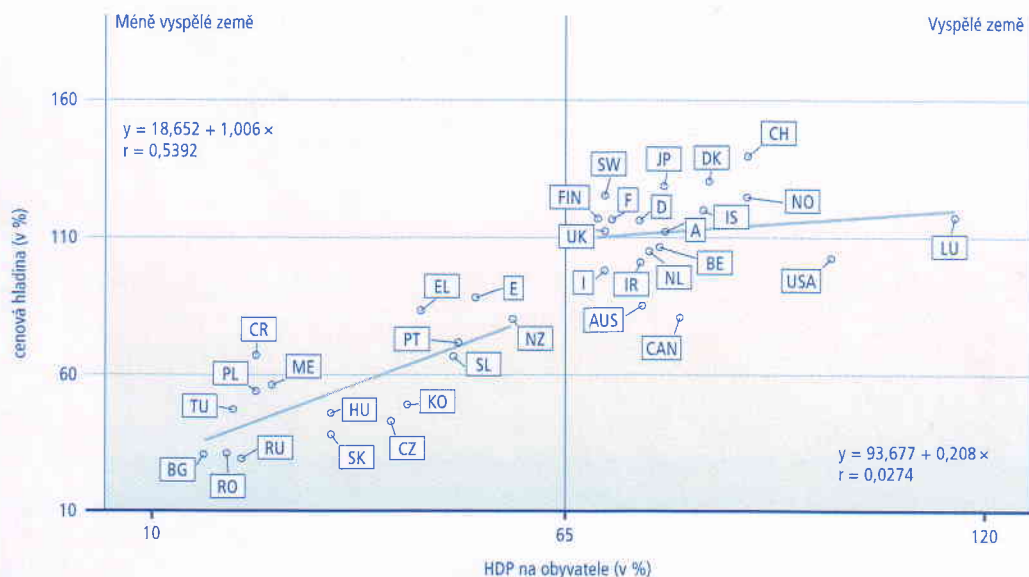
Tato závislost se v neoliberalně globalizovaném světě projevuje rozpolceně. Do doby znalostní éry, která se ve vyspělých zemích začínala rozvíjet v polovině devadesátých let, se tato závislost nekresleně projevovala především právě mezi těmito zeměmi, jak testovala korelační a regresní analýza za rok 1998. Mezi méně vyspělými zeměmi byla však již od osmdesátých let ovlivněna uvedenou politikou levné práce, která zlevňuje práci tím více, čím hlouběji ekonomická výkonnost země zaostává. Zde tedy byla tato závislost vyjádřena mnohem strmější přímkou. Porovnejme i změny do roku 2007 (viz dále grafy 1 a 2).

Mezi vyspělými zeměmi se s rozvíjením znalostní éry postupně rozevírá rozdílnost jejich cenových hladin, v rostoucí míře odrážejících kvalitativní konkurenceschopnost, založenou na kvalitě v širokém slova smyslu — na dokonalosti produktů. Ta je stále více vytvářena znalostmi, zhmotně-

Odborné stati

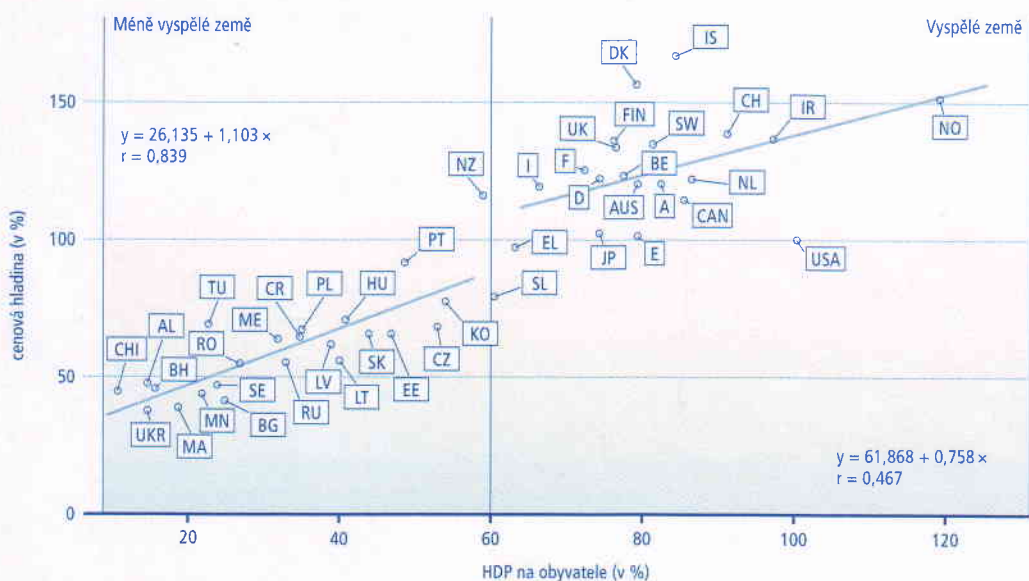
{4/8}

→ **Graf č. 1 » Relativní cenové hladiny v závislosti na ekonomické výkonnosti země (HDP/obyv.) v roce 1998 (v %, USA = 100 %)**

Pramen: OECD, 2000; WIIW, 2000; Turek, 2002

Graf č. 2 » Relativní cenové hladiny v závislosti na ekonomické výkonnosti země (HDP/obyv.) v roce 2007 (v %, USA = 100 %)

Pramen: OECD, 2008; WIIW, 2008

lými v sofistikovanosti těchto produktů. Strmost přímk (koeficient regrese), vyjadřující tuto závislost, se postupně zvyšuje. Zatímco v prvním ze sledovaných období o 1 % vyšší ekonomické výkonnosti odpovídala jen o 0,2 % vyšší cenová hladina, v posledně sledovaném období to byla již o 0,8 % vyšší cenová hladina, přičemž tato závislost vysvětluje téměř polovinu vlivů (koeficient korelace). To patrně odráží nerovnoměrnost osvojování znalostních faktorů produktivity a výkonnosti mezi uvedenými zeměmi.

Relativně vysoké cenové hladiny byly v zemích, které se nalézaly nad přímkou závislosti. Mohly však být způsobeny dvěma zcela opačnými příčinami, které mají zcela protichůdné důsledky. Pokud byly založeny na vysoké kvalitě, vyjadřovaly vysokou kvalitativní konkurenceschopnost, která vytváří přebytek obchodní bilance a většinou i běžného účtu. Pokud byly způsobeny vysokými náklady, vyjadřovaly nízkou nákladovou konkurenceschopnost, která vytváří naopak schodky. V tomto případě lze patrně ceny považovat za trhem již neakceptované a jemu zatím nepřizpůsobené. Ze 13 zemí nad nebo alespoň na přímce měly obchodní schodky jen Británie a Francie; Norsko za svůj přebytek vděčí hlavně vývozu ropy a plynu, Island vývozu potravin, většina ostatních zemí pak hlavně kvalitě v uvedeném širokém pojetí. Naopak nízké cenové hladiny 9 zemí pod přímkou vyjadřily nákladovou konkurenceschopnost, která však v polovině případů – USA, Austrálie, Řecko a Slovinsko – byla dosud nedostatečná k překonání schodků. Zvláště vysoký schodek USA byl přitom ovlivněn i uvedenou nízkou mírou úspor.

Cenové hladiny tedy v doplňujícím, křížovém pohledu s posouzením obchodní bilance a běžného účtu mohou rozlišit kvalitativní od nákladové konkurenceschopnosti. Ve vyspělých zemích odrážejí v rostoucí míře konkurenceschopnost kvalitativní, znalostní.

Podle dosavadních teorií (Balassa-Samuelson) se cenové hladiny zvyšují v důsledku setrvalého předstihu růstu mezd před růstem produktivity (protože růst produktivity ve výrobní sféře je kopí-

rován růstem mezd nejen v této sféře, ale i v neobchodovatelných službách, přestože zde je růst produktivity pomalejší).

Na základě výše uvedené křížové analýzy je však možno dodat, že v zemích kvalitativně konkurenceschopných je toto zdražování podloženo zvyšováním kvality. Tato skutečnost byla bezprostředně testována i přímou analýzou závislosti salda obchodní bilance na cenových hladinách (graf 3). Ta ukázala, na rozdíl od dosavadních představ, překvapivou tendenci – čím vyšší cenová hladina, podložená kvalitou, tím větší přebytek obchodní bilance. Tato závislost byla dosti strmá, o 1 % vyšší cenové hladině odpovídal o 1,4 % vyšší přebytek. Těsnost této závislosti je znatelná, dosud však ne převažující – vysvětluje 35 % všech vlivů a odráží patrně uvedenou nerovnoměrnost osvojování tohoto kvalitativního vlivu. Země nad přímkou vytvářely obchodní přebytky při nadprůměrných cenových hladinách, tedy kvalitativní konkurencí. Výjimkou byly Japonsko a Kanada, které tohoto výsledku dosáhly s podprůměrnými cenovými hladinami, a tedy nákladovou konkurencí.

Mezi méně vyspělými zeměmi byla strmost přímk výše analyzované závislosti ve všech sledovaných obdobích značně a přibližně stejně vysoká – o 1 % vyšší ekonomické výkonnosti země odpovídala o 1,0–1,1 % vyšší cenová hladina a postupně se zvýšila těsnost této závislosti, takže již vysvětluje přes 80 % všech vlivů na cenové hladiny. Zde odrážela především vysokou nákladovou konkurenceschopnost.

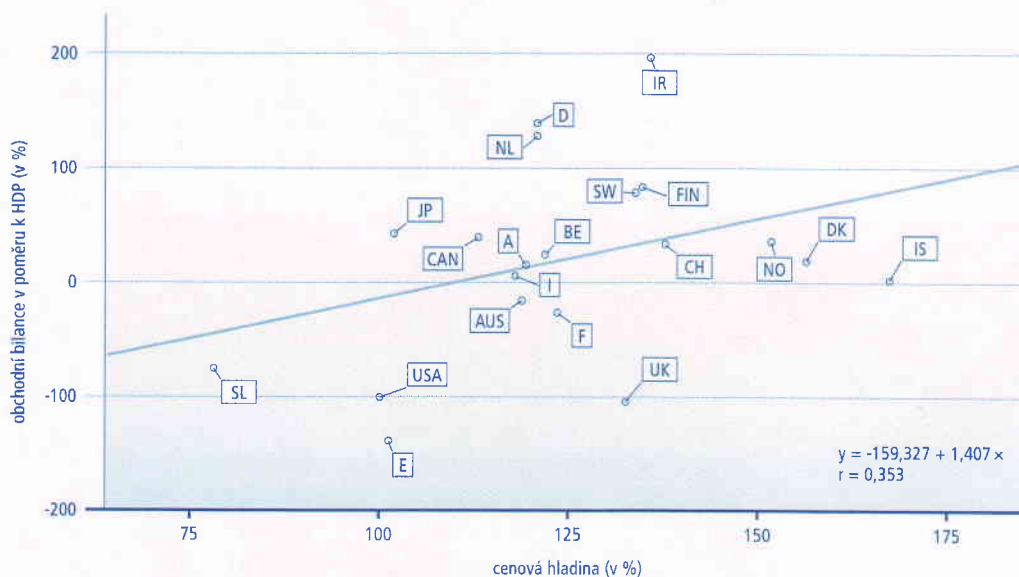
V důsledku obou uvedených vlivů – nerovnoměrnosti v osvojování znalostních faktorů vyspělými zeměmi a politiky levné práce vůči méně vyspělým zemím – v souhrnu za obě skupiny sledovaných zemí se s růstem jejich výkonnosti mezi nimi výrazně rozevírají cenové hladiny. Vyšší ekonomické výkonnosti o 1 % odpovídá vyšší cenová hladina o 1,2 %.

Pokud uvedené soubory (20 vyspělých a 20 méně vyspělých) zemí považujeme za dostatečně reprezentativní, pak uvedené rozevírání cenových hladin představuje globální tendenci, která patří

Odborné stati

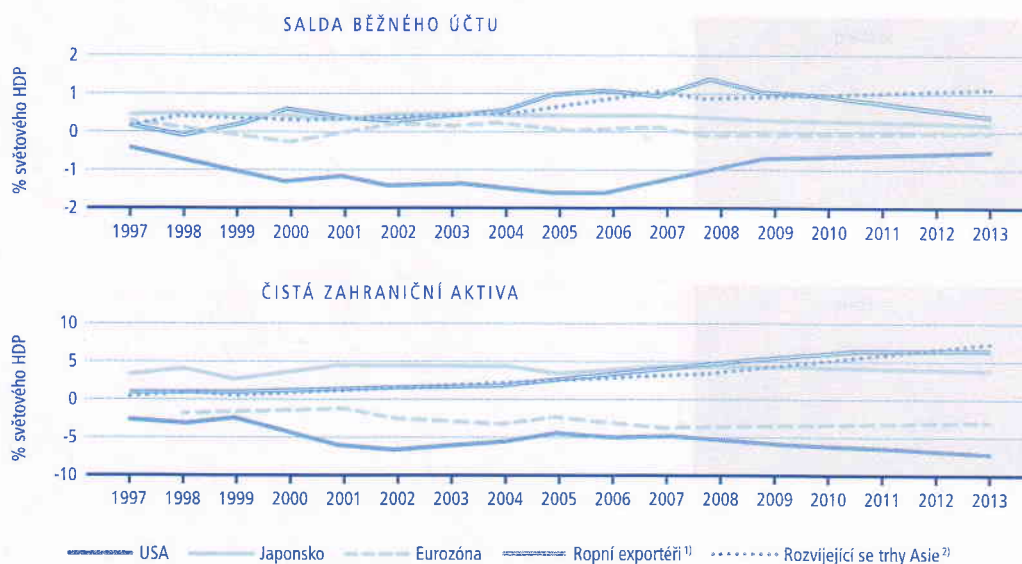
{4/8}

- **Graf č. 3 » Obchodní bilance v závislosti na cenových hladinách vyspělých zemí v roce 2007 (v %, USA = 100 %)**

Pramen: Evropská komise: Economic Forecast, Autumn 2008; OECD, 2008

Graf č. 4 » Salda běžného účtu a čistá zahraniční aktiva (v % světového HDP)

¹⁾ 27 zemí vyvážejících ropu

²⁾ Čína, Hongkong, Taiwan, Jižní Korea, Singapur, Malajsie, Thajsko, Indonésie, Filipíny

Pramen: IMF, 2008

k hlavním příčinám globálních nerovnováh světového obchodu. Neoliberálně globalizovaný svět se stále více rozpolcuje na přebytkové a schodkové země.

Tyto obchodní nerovnováhy se zrcadlově odrážejí i v nerovnováhách na kapitálových trzích. Přímé investice směřují především za levnou práci z vyspělých do méně vyspělých zemí, ale obchodní schodky vyspělých zemí jsou uhrazovány přílivem kapitálu z větší části z méně vyspělých zemí s obchodními přebytky. Navzdory opačným teoriím, vyspělé schodkové země se stále více zadlužují u přebytkových méně vyspělých zemí — čistá dlužnická pozice USA v roce 2006 přesáhla 3 biliony USD, více než pětinu jejich HDP (Švihlíková, 2008).

Globální nerovnováhy na obchodních i kapitálových trzích patří nejen k hlavním příčinám současné globální krize, ale i k jejímu nebezpečnému charakteru. Na rozdíl od Velké krize třicátých let ta současná je nejen krizí z nadvýroby, ale i krizí z globálních nerovnováh. To vše patrně také výrazně urychluje konec jednopólního světa — k dosavadním extenzivním faktorům, jako je zejména rychlejší růst HDP rozvojových zemí, především zemí BRIC (Brazílie, Rusko, Indie, Čína), se přidávají i uvedené faktory kvalitativní a stávají se možná rozhodujícím katalyzátorem.

Pro EU to má ještě jeden nepříznivý vedlejší důsledek. Rozevírání cenových hladin i mezi jejími vyspělými členy oslabuje její ekonomickou soudržnost a zvyšuje náročnost podmínek pro společnou měnu.

Na vyšším stupni abstrakce je možno se pokusit z uvedených poznatků odvodit i historický pohled na nejzákladnější dlouhodobé tendence, přesahující horizont této krize.

Na základě dostupných poznatků lze odhadovat, že první průmyslová revoluce přinesla téměř výlučně hmotný růst ekonomické výkonnosti a produktivity. Druhá průmyslová – vědeckotechnická – revoluce ke každému procentu hmotného růstu přidala 0,2 % kvalitativního, znalostního, nehmotného růstu,⁴ který se tedy na celkovém růstu podílel asi jednou šestinou. Současná počáteční fáze znalostní revoluce přidává ke každému procentu hmotného růstu asi 0,8 % nehmotného růstu, který se tedy na celkovém růstu podílí téměř jednou polovinou. I takový růst je vzhledem k omezeným přírodním zdrojům této planety a životnímu prostředí trvale neudržitelný a historický vývoj by patrně měl směřovat k výlučně nehmotnému růstu. Ten by měl být provázen prodlužováním volného času i k dalšímu rozvoji znalostí v protikladu k soudobé éře úpadku sociálního státu, korunovanému prodlužováním pracovní doby.

Vývoj v méně vyspělých zemích ke každému procentu hmotného růstu přidává více než jedno procento zdražování v důsledku postupného zdražování práce, dosud extrémně zlevněné politikou levné práce, a tak částečně oslabuje podbízení vůči vyspělým zemím.

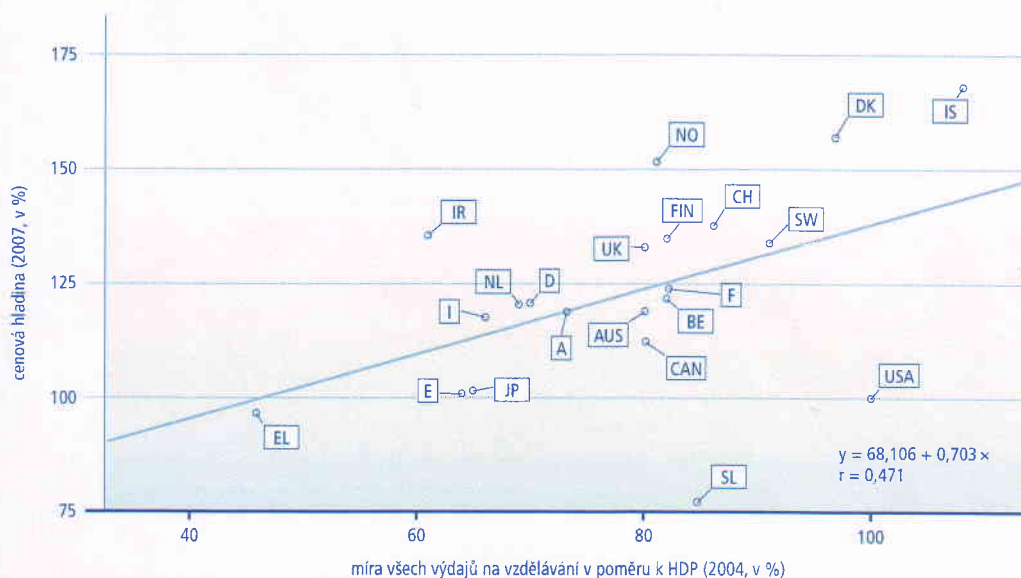
Odpovědí na trvalou neudržitelnost dosavadního globálního růstu není jeho zastavení, ale postupný přechod k výlučně nehmotnému růstu, a to i v závislosti na překonávání diskriminace →

⁴ Soudobé metody statistického vykazování reálného růstu ekonomiky (HDP), ekonomické výkonnosti a produktivity plně nezahrnují zvyšování kvality produktu. Růst a úroveň kvality a kvalitativní konkurenceschopnosti je zjišťována doplňujícími hlubšími analýzami, které se zaměřují zejména na úroveň a vývoj kilogramových cen dovozu a vývozu v relaci ke srovnávaným zemím nebo regionům. Ty se nejprve používaly pro horizontální srovnávání mezi jednotlivými komoditami a obory, přičemž se porovnávaly ceny vývozu s cenami dovozu dané země. WIIW Vienna (Burgstaller, Landesmann, 1999) začal tuto metodu používat v souhrnnější podobě k vyjádření cenových hladin vývozu průmyslu jednotlivých zemí ke společnému základu (průměru EU). Tento postup se blíží k zachycování soudobých cenových hladin jednotlivých zemí, které jsou vyjadřovány rovněž ke společnému základu — k paritě kupní síly měny. Jejím poměřováním ke směnnému kurzu měny je vyjadřována konkurenceschopnost těchto cenových hladin v mezinárodním obchodu. Srovnatelné cenové úrovně (comparative price levels) mají přitom širší národohospodářský záběr — zahrnují i neobchodovatelné služby (neprocházějící zahraničním obchodem), na něž je mezinárodní konkurenceschopnost vztahována jen nepřímo. V soudobé éře je však dlouhodobými globálními nerovnovahami vypovídací schopnost všech těchto cenových charakteristik relativizována. Pokud jsou skutečné ceny dosahovány pod vlivem těchto nerovnováh, je patrně možno je považovat za zpožděné, dosud nepříznivě rovnováže. Z těchto důvodů je nutno je analyzovat ve spojení s posuzováním těchto nerovnováh.

Odborné stati

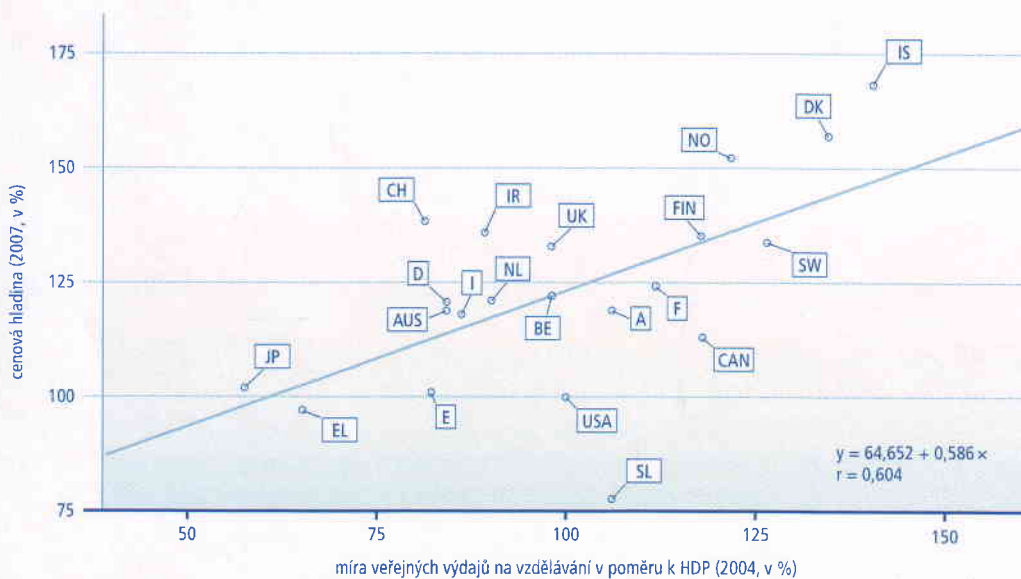
{4/8}

- **Graf č. 5 » Cenové hladiny v závislosti na míře všech výdajů na celé vzdělávání ve vyspělých zemích**
(v %, USA = 100 %)

Pramen: OECD, 2007; OECD, 2008

- Graf č. 6 » Cenové hladiny v závislosti na míře veřejných výdajů na celé vzdělávání ve vyspělých zemích**
(v %, USA = 100 %)

Pramen: OECD, 2007; OECD, 2008; Eurostat, 2008

méně vyspělých zemí a překonávání jejich hmotné nouze.

2.2 Vliv vzdělávání na kvalitativní konkurenceschopnost

Mezi hlavní faktory kvalitativní, znalostní konkurenceschopnosti patří vytváření a osvojování znalostí – věda a výzkum a vzdělávání. Vzdělávání je rozhodující pro uplatnění znalostí ve společenské praxi. V grafech 5 a 6 byla proto nejprve testována závislost kvalitativní konkurenceschopnosti na rozsahu výdajů na celkové vzdělávání.

Podle obou grafů zvýšení výdajů na vzdělávání významně působí na zvýšení konkurenceschopnosti. Vyšším výdajům o 1 % odpovídá zvýšení konkurenceschopnosti o 0,6–0,7 % a tento vliv představuje 50 až 60 % všech vlivů. Potvrdila se tak úloha vzdělávání jako hlavního faktoru kvalitativní, znalostní konkurenceschopnosti. Tyto přínosy jsou přitom jak v případě celkových výdajů, tak v případě veřejných výdajů na celé vzdělávání velmi blízké, protože potržňování – privatizace a zpoplatňování – se jen málo dotýká celkového vzdělávání,⁵ neboť je soustředěno převážně na terciární vzdělávání.⁶

2.3 Vliv terciárního vzdělávání na kvalitativní konkurenceschopnost

Terciární vzdělávání⁷ mělo vždy odlišný charakter od ostatního vzdělávání, ale nyní, v důsledku rozsáhlého potržňování,⁸ je to zcela jiný svět.

V grafech 7 a 8 byla nejprve testována závislost kvalitativní konkurenceschopnosti na rozsahu výdajů na terciární vzdělávání.

V případě veřejných výdajů byl prokázán obdobný vliv jako u celého vzdělávání, ale, podle očekávání, je slabší – asi poloviční. Vyšším výdajům o 1 % zde odpovídá zvýšení konkurenceschopnosti jen o 0,3 %, protože přínos terciárního vzdělávání je jen součástí přínosu celkového vzdělávání.

Přínos všech výdajů, tedy včetně soukromých, je však proti očekáváním i největších odpůrců potržňování vzdělávání úplně nulový. Potržňování, které je v některých zemích převažující,⁶ tedy dokázalo plně anulovat přínos veřejných výdajů.

V grafech 9 a 10 byly dále podrobněji testovány vlivy jednak kvality tohoto vzdělávání podle jeho uplatnitelnosti v podnicích,⁸ jednak relativního podílu studentů.

Byl prokázán překvapivě nízký, až zanedbatelný vliv extenzivní míry počtu studentů z nastupující generace. Této míře vyšší o 1 % odpovídá konkurenceschopnost jen o 0,1 % vyšší a tato závislost vysvětluje jen 14 % všech vlivů. Pro kontrolu byla provedena obdobná analýza přiměřeně nižší míry absolventů z celé produktivní generace 25–64letých. Výsledky se však příliš nelišily, vyšší míře absolventů o 1 % odpovídá konkurenceschopnost jen o 0,2 % vyšší.

Naproti tomu byl prokázán vysoký vliv kvality vzdělávání – vyšší kvalitě o 1 % odpovídá vyšší konkurenceschopnost o 0,6 % a tento vliv představuje téměř dvě třetiny vlivů na konkurenceschop-

⁵ Podíl veřejných výdajů na celkových výdajích na vzdělávání jen výjimečně klesl pod 90 %, jen v USA na 68 %, v Austrálii na 73 %, v Japonsku na 74 %, v Kanadě na 78 %, v Německu na 82 %, v Británii na 84 % a ve Španělsku na 87 %.

⁶ Podíl veřejných výdajů v roce 2004 činil v USA jen 35 % celkových výdajů na terciární vzdělávání, v Japonsku 41 %, v Austrálii 47 %, v Kanadě 56 %, v Itálii 69 %, ve Španělsku a ve Slovinsku 76 % a v Nizozemsku 79 %.

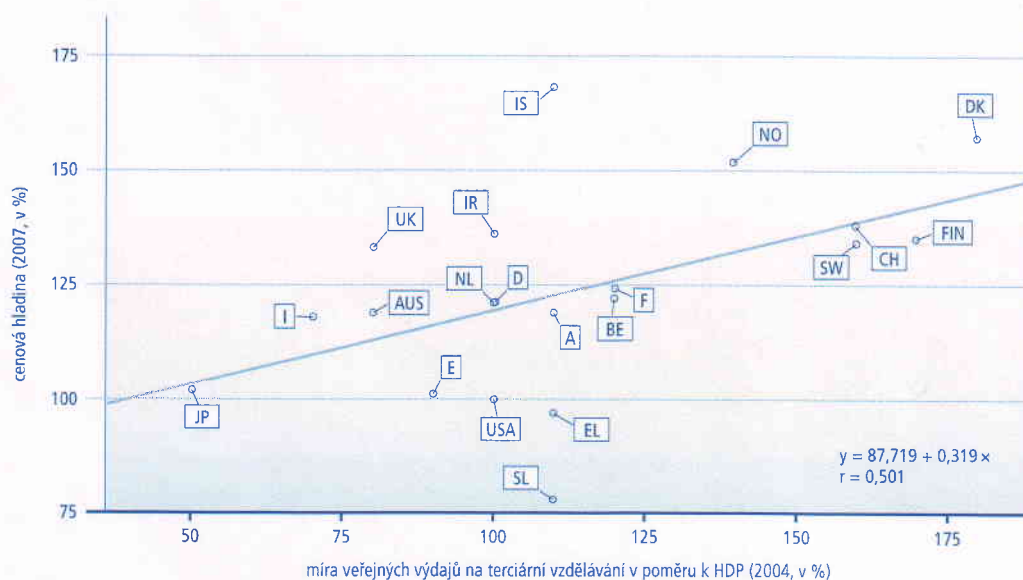
⁷ Terciární vzdělávání je v mezinárodních statistikách, včetně OECD, vymezeno. Přesto řada příkladů vyvolává pochybnost o plné srovnatelnosti školských systémů mezi zeměmi a zejména o rozmazanosti hranice mezi terciárním a sekundárním vzděláváním. V některých anglosaských zemích, jako jsou USA, kde nejsou rozvinuty střední odborné a učňovské školy, jsou do bakalářského studia zařazovány i školy a programy, které mají spíše charakter našich středních odborných, nebo i učňovských škol s maturitou (obrábění kovů na numericky řízeném stroji je v USA bakalářské studium). Srovnatelnost těchto statistik je proto jen podmíněná.

⁸ Kvalita terciárního vzdělávání je zde hodnocena desetibodovou stupnicí uplatnění znalostí absolventů v podnicích (IMD, 2007). Jde o „měkké“ kritérium, odrážející názory hodnotitelů, je však patrně blíže realitě než jiné dostupné žebříčky kvality tohoto vzdělávání.

Odborné stati

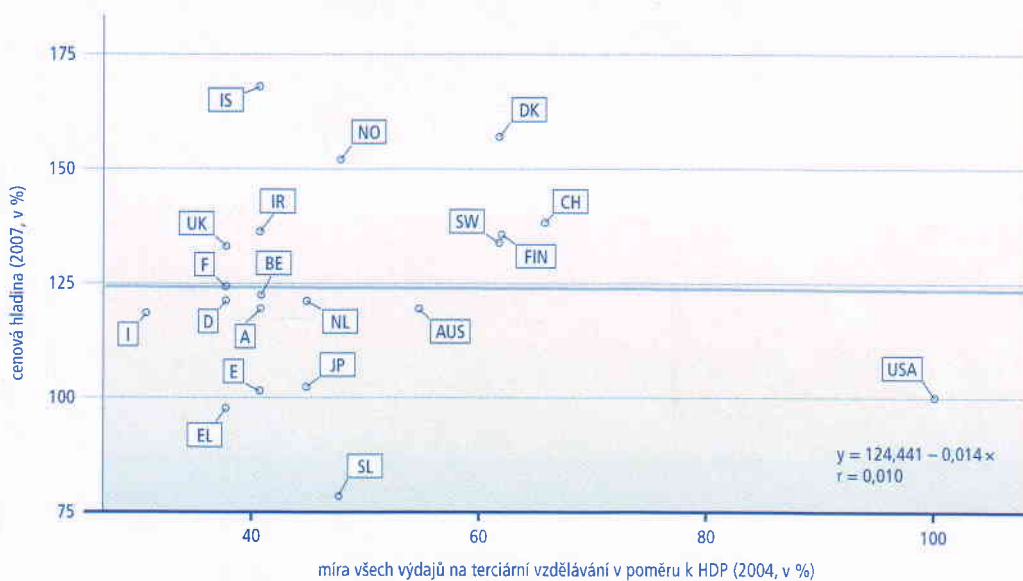
{4/8}

- **Graf č. 7 » Cenové hladiny v závislosti na míře veřejných výdajů na terciární vzdělávání ve vyspělých zemích (v %, USA = 100 %)**

Pramen: OECD, 2007; OECD, 2008

- Graf č. 8 » Cenové hladiny v závislosti na míře všech výdajů na terciární vzdělávání ve vyspělých zemích (v %, USA = 100 %)**

Pramen: OECD, 2007; OECD, 2008

nost. Pod přímkou této závislosti jsou nejnižší především USA a dále ostatní anglosaské země a Japonsko, kde lze předpokládat poměrně vysokou tržní diferenciaci této kvality. Naproti tomu nad touto přímkou jsou především skandinávské a další země, kde lze předpokládat značně homogenní úroveň této kvality vzhledem k převážně solidárnímu financování z veřejných zdrojů. V případě Británie (jak bylo ukázáno) jde naopak o nízkou cenovou konkurenceschopnost (vysoké náklady), která odpovídá nehomogenní kvalitě vzdělávání.

Tato analýza potvrdila rozhodující vliv vzdělávání na kvalitativní konkurenceschopnost. Zároveň však zbořila některé mýty, zejména o přínosech potržňování a extenzivního rozvoje terciárního vzdělávání. Tato extenze, uskutečňovaná zejména rozšiřováním bakalářského studia, přitom dosud možná plně nevyužila svůj potenciál zejména pro rekvalifikaci – tedy spíše pro zvyšování adaptability než rozsahu vzdělávání – kromě Skandinávie, kde je nejvíce rozšířená.

Kdybychom základní studii OECD (Education at a Glance, 2007) vzletně přeložili jako „Lesk vzdělávání“, pak této analýze by odpovídala skromnější charakteristika parafrází Balzaca: „Lesk a bída vzdělávání“.

Oklešování sociálního státu omezováním míry přerozdělování veřejných prostředků vedlo ke zvyšování míry chudoby.⁹ Potržňené peníze patřily k prvním obětím současné krize, která připravila velkou část obyvatel USA o celoživotní úspory na stáří. Potržňování zdravotnictví v USA vedlo také hlavně k jeho zdražování.¹⁰ Rozvíjením tohoto procesu i ve vzdělávání překročil společenský systém Rubikon samé své životaschopnosti.

3. Důsledky a východiska z prostředí náchylného ke vzniku krizí

Zatímco od šedesátých let selhaly pseudosocialistické systémy, založené na téměř výlučné úloze státu v ekonomice, dnes, obdobně jako v krizi třicátých let, selhává naopak kapitalismus, založený na téměř výlučné úloze trhu. Tato krize má hlubší příčiny než Velká krize třicátých let. Je nejen krizí z nadvýroby, z plošného zamrznutí poptávky. Je také krizí z globálních nerovnováh. Trh selhává jak při „čištění“ ekonomiky od plýtvavého konzumu, jehož symbolem je soudobá neudržitelná podoba individuálního automobilismu, tak při osvojování nových znalostních, nehmotných faktorů růstu i při rozvoji nejchudšího světa.

Také dnes, jako při Velké krizi třicátých let, je k překonání krize nutné makroekonomické pobízení poptávky. Lidstvo přitom nesmí opakovat tehdejší osudový omyl, kdy předčasné ukončení pobídek poptávky krizi dále prohloubilo a prodloužilo. Tím spíše nelze pokračovat v dosavadních tlacích na předčasnou konsolidaci veřejných rozpočtů na úkor překonávání ekonomické krize, jak k tomu přispívala i dosavadní praxe Mezinárodního měnového fondu i některých vlád.

Pokračování pobídek poptávky vyžaduje další ohromné finanční zdroje. K nejhodnějšímu může přitom patřit netradiční zdroj – Tobinova globální daň z finančních operací, jak to nyní navrhuje Světové odbory. Finanční operace jsou ohromné, představují mnohonásobek reálné ekonomiky – světového produktu i obchodu – a spekulacemi jejich rozsah dále zhoubně bují. Uplatnění Tobinovy daně na jedné straně může přispět k vyhnutí se

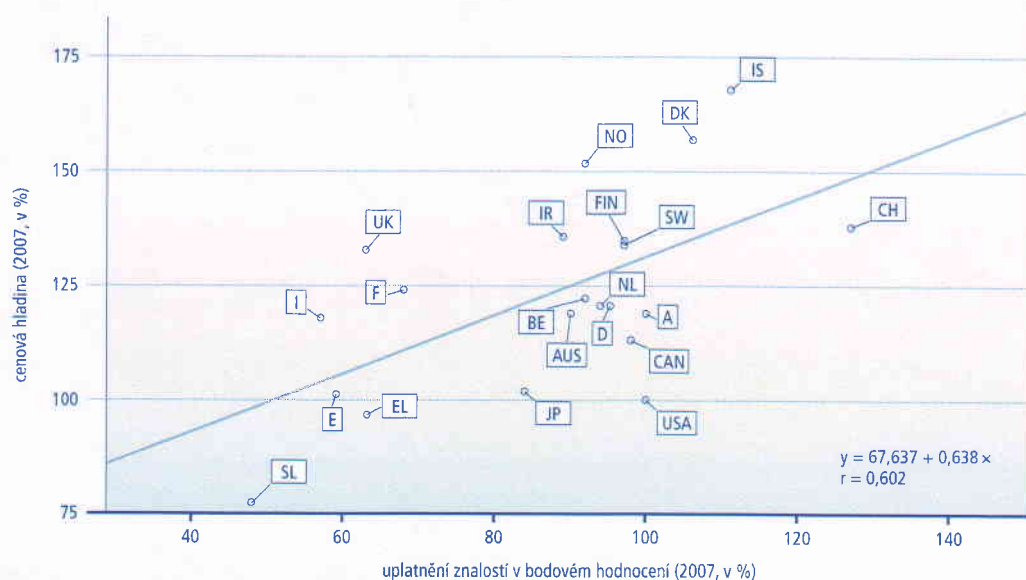
⁹ Korelační a regresní analýza za rok 2002 prokázala, že za každé procento snížení míry přerozdělování (součtu míry zdanění a schodku veřejných rozpočtů) se v EU zvyšuje míra chudoby o více než 0,4 procentního bodu (Pick, 2006).

¹⁰ USA, obdobně jako většina zemí EU, vydávají na zdravotnictví z veřejných zdrojů asi 7 % HDP. Zatímco země EU k tomu přidávají další jen 1–2 % ze soukromých zdrojů (zejména na spoluúčast pacientů), USA dalších plných 7 % bez viditelného zvýšení účinnosti včetně kvality. Systém potržňené nevhodné (malpractice) zdravotní péče USA zvyšuje náklady více než v jiných zemích, protože je více spotřebně orientovaný než sociální pojištění v jiných zemích OECD. Je běžné poskytování zbytečných zdravotnických služeb, jako jsou zejména hysterectomie, bypassy, operace páteře v případech, kdy nejsou účelné. Dochází k vršení následných pokut a náhrad právním systémem (OECD, 1985; National Academy Press, 2001). Kromě toho 16 % obyvatel má omezený přístup ke zdravotní péči. Obojí přispívá ke kratší délce života o 1 až 3 roky (Eurostat, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>; WHO, 2006) i k extrémně vysoké kojenecké úmrtnosti v USA oproti jiným vyspělým zemím — v ČR činí 3,3, v EU-25 4,2 a v USA 6,9 promíle (Eurostat, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>; US Department of Health, <http://www.health.gov>).

Odborné stati

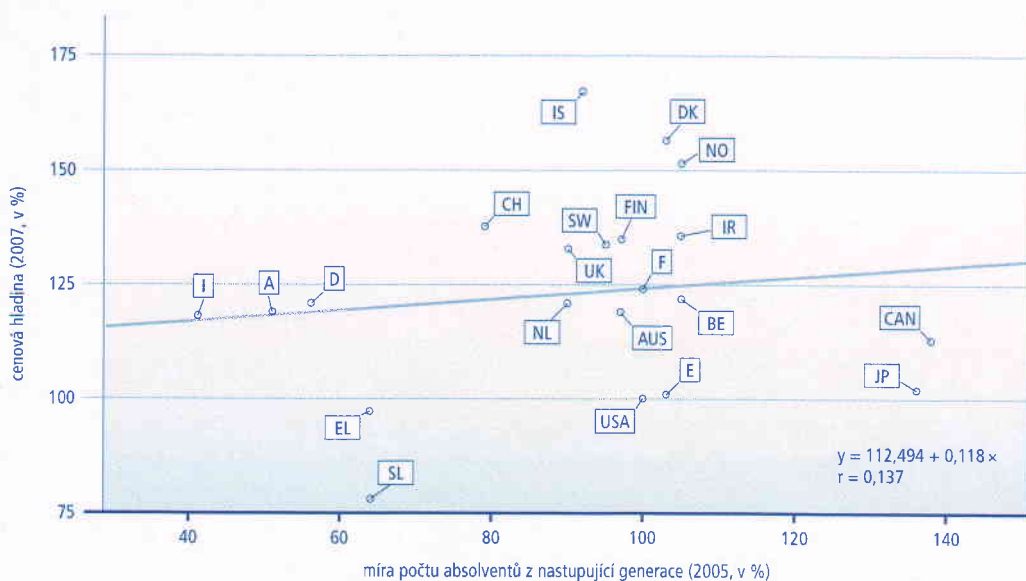
{4/8}

- **Graf č. 9 » Cenové hladiny v závislosti na uplatnění znalostí absolventů terciárního vzdělávání v podnicích vyspělých zemí v roce 2007 (v %, USA = 100 %)**

Pramen: OECD, 2008; IMD World Competitiveness Yearbook 2007

- Graf č. 10 » Cenové hladiny v závislosti na míře počtu absolventů terciárního vzdělávání ve vyspělých zemích (v %, USA = 100 %)**

Pramen: OECD, 2007; OECD, 2008; Eurostat, 2008

pasti nadměrného zvyšování zadluženosti veřejných rozpočtů i pasti oslabování konkurenceschopnosti podniků či ořezávání životní úrovně, na druhé straně může působit regulativně ke ztlumení spekulativních bublin. Postihuje nejvhodnějšího adresáta, který by měl platit účet za krizi, je-jímž byl spouštěčem.

Protikrizová opatření by pak měla přecházet od pouhého tlumení důsledků (usměrňování poptávek) k překonání prvotních příčin této krize, tedy k reformám systému, který ji způsobil. Na troskách obou výše uvedených krajností by si již konečně měla podat ruku neviditelná ruka trhu s viditelnou, proti současnosti účinnější veřejnou rukou znalostní společnosti. K tomu je třeba zejména:

- Překonávání asymetrické, nevyvážené liberalizace světového obchodu. Ta méně vyspělým zemím ponechává jako jedinou ochranu při osvojování složitějších výrob a služeb extrémně nízké kurzy jejich měn. Touto politikou levné práce diskriminuje země méně vyspělé a současně podřezává konkurenceschopnost zemí vyspělých, což je patrně prvotní příčinou této krize.
- Obrat od dosavadního neudržitelného, do značné míry kvantitativního ekonomického růstu,

založeného na zvyšování množství výrobků a služeb, k růstu kvalitativnímu, založenému na zvyšování znalostí, vtělených do jednotky výrobku a služeb, tedy do jednotky hmoty a energie. To vyžaduje na jedné straně podporu rozvoje znalostí, a to převážně solidárně poskytovanými veřejnými službami zdravotní a sociální ochrany a zejména systémem vzdělávání, překonávajícím sociální síto v přístupu mozků ke znalostem, a dále možná i pomoc méně vyspělým zemím časovým omezením duševního vlastnictví. Na druhé straně to vyžaduje tlumení spotřeby hmoty a energií ekologickým zdaněním, odrážejícím vzácnost přírodních zdrojů (energií, vody a surovin) a náklady na ozdravování životního prostředí, a dále možná i tlumení nadměrného zkracování životnosti produktů a nadměrné nákladní dopravy.

Až protikrizová opatření začnou přecházet od pouhého tlumení důsledků k reformám systému nyní do značné míry potržněných veřejných služeb, tj. směrem k systému převážně na solidárním principu (a to i v případě systému vzdělávání), pak se může ve světové ekonomice začít blýskat na lepší časy.

Oklešťování sociálního státu omezováním míry přerozdělování veřejných prostředků vedlo ke zvyšování míry chudoby. Potržněné penze patřily k prvním obětem současné krize, která připravila velkou část obyvatel USA o celoživotní úspory na stáří. Potržňování zdravotnictví v USA vedlo také hlavně k jeho zdražování. Rozvíjením tohoto procesu i ve vzdělávání překročil společenský systém Rubikon samé své životaschopnosti.

LITERATURA A PRAMENY

1. Aiginger, K.: *Towards a New European Model of a Reformed Welfare State: An Alternative to the United States Model*. UN Economic Commission for Europe, 2005, No. 1
2. <http://ec.europa.eu/dgs/prostat/cntingency/index.htm>
3. Burgstaller, J., Landsemann, M.: *Trade Performance of East European Producers on EU Markets: An Assessment of Product Quality*. WIIW, Vienna, 1999
4. Dolejší, K.: *Stiglitz: Jedinou odpovědí na finanční krizi je znárodnění bank*. Britské listy, 6. 2. 2009
5. Bureau of Economic Analysis: *Comparison of Personal Saving in the NIPAs with the FFAs*. USA, 2008 →

- 6. UN Economic Commission for Europe: *Economic Survey of Europe*. 1/2005
7. European Commission: *Economic Forecast*. Brussels, Autumn 2005
8. European Commission: *Economic Forecast*. Brussels, Autumn 2008
9. European Commission: *European Economic Recovery Plan*. Communication of the European Commission, 2008/800
10. European Trade Union Confederation: *Saving jobs from depression and deflation, defending wages, collective bargaining and pensions*. 2009/2
11. Party of European Socialists: *Challenge for European Socialists: Action against the financial and economic crisis must be coordinated*. 5. 11. 2008
12. Fassmann, M., Ungerman, J., Toman, L.: *Ekonomická krize – pohled odborů*. Pohledy, 1/2009
13. Fassmann, M., Ungerman, J.: *Ekonomická krize – pohled odborů II*. Pohledy, 2/2009
14. Havlik, P., Holzner, M.: *Weathering the Global Storm, yet Rising Costs and Labour Shortage May Dampen Domestic Growth*. WIIW, Vienna, 2002
15. Hrubec, M. et al.: *Sociální politika v éře globalizace. Odstraňování nerovností a konfliktů*. Filosofia, Praha, 2008
16. International Monetary Fund: *World Economic Outlook*. October 2008
17. International Institute for Management Development: *IMD World Competitiveness Yearbook 2007*. Lausanne, 2007
18. Krugman, P.: *What to Do*. The New York Review of Books, Volume 55, Number 20, December 18, 2008
19. Maddison, A.: *Monitoring The World Economy 1820–1992*. OECD, 1995
20. National Academy Press: *Crossing the Quality Chasm. A New Health System for the 21st Century*. Washington, D. C., 2001
21. OECD: *Economic Outlook*. May 2005
22. OECD: *Education at a Glance*. 2007
23. OECD: *Main Economic Indicators*. December 2008
24. OECD: *Measuring Health Care 1960–1983*. Paris, 1985
25. OECD: *Stat Extracts*. 2008
26. Pick, M.: *Hospodářská a sociální výkonnost modelů evropského sociálního státu v soutěži s USA*. Politická ekonomie, 2006, č. 5
27. Pick, M.: *Pražské jaro versus devadesátá léta*. Literární noviny, 2008, č. 50
28. Pick, M.: *Vytáhne Obama svět z krize?* Britské listy, 3. 3. 2009
29. Pick, M.: *Od americké ke globální finanční a ekonomické krizi: příčiny, důsledky a východiska*. Scientia et Societas, 2009, roč. V, č. 1, s. 52–60, ISSN 1801-7118
30. Pogge, T.: *World Poverty and Human Rights*. Polity Press, Cambridge, 2002
31. Poeschl, J.: *Transition Countries Clamber Aboard the Business Boom in Western Europe*. WIIW, Vienna, 2000
32. Reich, R.: *The Work of Nations*. A. A. Knopf, New York, 1991
33. Švihlíková, I.: *Global imbalances and their implications. Crucial problems of international relations through the eyes of young scholars*. University of Economics, Prague, 2008
34. Samuelson, P. A.: *Problém Spojených států? Demokratická vláda peněz*. Lidové noviny, 2002, č. 107
35. Soros, G.: *The Crisis & What to Do About It*. The New York Review of Books, Volume 55, Number 19, December 4, 2008
36. Turek, O.: *Jsou obavy z apreciacie koruny opodstatněné?* Politická ekonomie, 2002, č. 4

37. Turek, O.: *Globální krize... a co potom?* Listy, 2008, č. 6
38. Turek, O., Pick, M.: *Wesen und Bedeutung der Wirtschaftlichen Reformen der sechziger Jahre*. Ludwig Boltzmann Institut für Kriegsfolgen-Forschung, Gratz, Wien, Klagenfurt, 2008
39. Turek, O., Pick, M.: *What was the economic reform and what had it mean*. WIIW, Vienna, Monthly Reports, 2008/8–9
40. US Department of Health (<http://www.health.gov>)
41. World Health Organization: *The World Health Report*. 2006
42. World Health Organization: *Death by cause, sex and mortality in WHO regions*. The World Health Report, 2004

KLÍČOVÁ SLOVA

finanční krize, ekonomická krize, konkurence levnou prací, konkurence kvalitativní a znalostní, znalostní společnost, vzdělávání

ABSTRACT

Whereas, since the 1960s, pseudo-socialist systems based on the nearly exclusive role of the state in the economy have failed, today, as in the crisis of the 1930s, we are seeing the collapse of capitalism, based on the nearly exclusive role of the market. If we are not only to mute the ramifications, but also overcome the root causes of this crisis, we need to beat this system. The invisible hand of the market should be extended to the visible public hand of the knowledge-based society. This also requires support for the development of humankind and its knowledge, mostly by means of public services provided in accordance with the solidarity principle, in particular a system of education devoid of social screening determining the access of brains to knowledge.

KEYWORDS

financial crisis, economic crisis, competing with cheap labour, competing with knowledge-based quality, knowledge-based society, education

JEL CLASSIFICATION

F02, F10, F21, F31, H52, I22, I28

x